

УДК 32:08]:316.32

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПОПУЛІЗМУ ЯК ОДИН ІЗ ПРОЯВІВ ЗРОСТАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТРИВОЖНОСТІ СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Прядко Т.П.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди

У статті розглядається один із найпоширеніших феноменів суспільно-політичного життя – популізм як невід’ємний атрибут представницької демократії. З’ясовуються основні теоретичні підходи до розкриття сутності політичної практики популізму. Розкриваються чинники актуалізації популізму на сучасному етапі як у країнах стабільної демократії, так і в тих, що знаходяться на етапі демократичного транзиту. Відмічається, що поширення популізму сьогодні, серед інших причин, спричинене також станом масової свідомості, характерним для якої стали розгубленість, невпевненість в умовах глобалізаційних викликів. Ускладнення суспільно-політичного життя посилює стан психологічної тривоги. Люди, прагнучи віднайти внутрішній комфорт, бажають одержати зрозуміле пояснення ситуації та рецепти швидкого і легкого вирішення складних проблем, що їм і пропонує популізм.

Ключові слова: популізм, представницька демократія, суспільство, масова свідомість, правий популізм, соціальний популізм.

Постановка проблеми. Основною тенденцією в представницькій демократії нині стала актуалізація популізму. Сучасні ліберальні демократії виявилися не в змозі забезпечити громадянам повноцінний доступ до участі в політичному житті. Саме тому відмічається розростання сірої електоральної зони, яка стає сприятливим полем для діяльності популістських рухів і лідерів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Популізм – одне із тих понять, стосовно якого в політичній теорії існує величезна кількість спроб визначити, ідентифікувати, «впіймати» феномен, однак говорити про якийсь консенсус, сталі, зафіксовані значення поки не доводиться. Тривалий період, із часу актуалізації проблеми популізму в політичній науці, відбувалися спроби зафіксувати неповторні особливості саме цього явища, однак так чи інакше вони залишалися на рівні дескриптивного. Накопичення досліджень окремих випадків лише посилювало складнощі з теоретичним узагальненням, розмиваючи предмет уваги. Автори резонансних узагальнюючих праць взагалі задавалися питанням, чи можливо звести популізм до одного поняття [4] і, зрештою, таки відмовлялися від необхідності робити те. Наприклад, змушені були таким шляхом піти Е. Геллнер та Ч. Іонеску у вступній статті до редакційного збірника «Популізм – його значення та національні характеристики» [9], який побачив світ у 1969 р. і на тривалий період став «канонічним» для дослідників проблеми. У 70-90-х рр. минулого століття зусилля зосереджувалися більше на класифікаціях та типологізаціях організаційних та ідеологічних виявів популізму, однак теоретичну ясність такі підходи так і не сформували.

Зрештою, подібний стан остаточно не подолали й донині. Ф. Паніцца навіть іронізує, що сформувалося майже кліше, коли автори текстів про популізм спочатку постійно жалюються на брак ясності концепту та, навіть, висловлюються сумніви в його корисності для політичного аналізу. У той же час, сам він впевнений, що попри відсутність наукових домовленостей щодо значення популізму цілком можливо «визначити аналітичне ядро, навколо якого формується суттєвий ступінь (analytical degree) академічного консенсусу»

[10, с. 1]. Відштовхуючись від цього, виокремлюються три підходи до тлумачення популізму: емпіричні узагальнення, історичні описи та т. зв. «симптоматичні прочитання» [10, с. 2].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Особливої уваги потребує дослідження психологічного стану суспільства, масової свідомості, як підґрунтя розвитку популізму у країнах, які перебувають на різних етапах демократичної трансформації.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження чинників і проявів суспільної фрустрації, поширення тривожності масової свідомості як психологічної основи актуалізації популізму в країнах із ліберально-демократичною системою.

Виклад основного матеріалу. Сучасний популізм у країнах Центрально-Східної Європи і в Україні також підживлюється тими ціннісними орієнтаціями й стереотипами, які склалися в політичній культурі цих суспільств за час перебування в орбіті Радянського Союзу. Виринаючись з обіймів авторитарної системи, люди хотіли демократії просто тому, що вони бачили заможність демократичних країн. До слова «капіталізм» було сформоване негативне ставлення, але фраза «ефективна ринкова економіка» звучала спокусливо й переконливо. З функціонуванням ринкової економіки суспільна свідомість пов’язувала процвітання країни. Проте, коли очікуваного збагачення після переходу до демократії не відбулося, а втрата соціальних гарантій стала для багатьох неприємним «сюрпризом» маятник суспільних настроїв хитнувся у протилежний бік. Знову актуалізувалися питання соціального захисту, наявності робочих місць, рівня зарплат тощо, які стали основою для поширення соціального популізму й поверненню лівих в активну політику. Риторика й політики соціального популізму не цураються також і мейнстримні політичні сили.

У молодих посткомуністичних національних державах особливо важливим було переосмислення національної ідентичності й політичного співтовариства, тому що треба було визначити, хто має право вважатися членом «суверенного народу». Зрештою, європейська і євроатлантична інтеграція стала сприйматися як спосіб зрівня-

тися з сильними й успішними. Усі ці запити суспільства обігрувалися й обігруються популістами з різною інтенсивністю на різних етапах демократичної трансформації постсоціалістичних країн. В Україні протягом останніх років питання європейської інтеграції активно використовується різними політичними силами (в позитивній і в негативній конотації, залежно від того, на який сегмент українського суспільства розраховує та чи інша політична партія) та владними інституціями (чого тільки варті передвиборчі та й після обрання на посаду періодичні запевнення Президента України П. Порошенка про терміни надання українцям безвізового режиму з ЄС).

З кінця 1980-х рр. в європейських країнах відбувається поширення, як відмічає швейцарський дослідник У. Альтерматт, правого популізму. При тому причини успіху правопопулістських сил не однакові. У Данії, Норвегії, Фінляндії, Швеції вони пов'язані з боротьбою проти скандинавської моделі соціал-демократичної держави добробуту з її високими податками. У Бельгії праві популісти об'єдналися за мовною ознакою і виступили послідовними прихильниками федералізації країни. В Італії партія «Вперед Італія» на чолі з харизматичним лідером С. Берлусконі має реальні успіхи на парламентських виборах із 1994 р. у значній мірі завдяки використанню для зростання своєї популярності медійних засобів, власником яких є сам С. Берлусконі [1, с. 235-258].

У багатьох країнах Європи формування правопопулістських партій стало наслідком наростання міграційної хвилі й економічних проблем, пов'язаних із соціально-орієнтованою політикою правлячих політичних сил. Найбільш успішними партіями стали: в Австрії – Австрійська партія свободи Йорга Хайдена; у Франції – Національний фронт Жан-Марі Ле Пена і Марін Ле Пен. З різним рівнем підтримки функціонують правопопулістські партії в Німеччині, Іспанії, Португалії, Греції, Нідерландах, заявляючи про себе галасливими передвиборчими кампаніями та мітинговою активністю [2].

В умовах посткомуністичних трансформацій в країнах Центрально-Східної Європи стали широко експлуатуватися популістськими лідерами й партіями національні й соціальні питання. У Болгарії й Румунії, як найбільш розвинутих країн ЄС, особливо великий запит суспільства на соціальні обіцянки і потреба в сильній особистості на чолі держави. У Сербії й Хорватії значний відгук у суспільстві знаходять ідеї великої національної держави. У Польщі популісти акцентують увагу на важливості національного суверенітету, наголошуючи принагідно на особливій ролі Польщі в східноєвропейській політиці. Правопопулістська партія ФІДЕС в Угорщині, яка знаходиться при владі з 2010 р., виступаючи під лозунгами національного суверенітету, провела націоналізацію пенсійних фондів, обмежила діяльність іноземних банків у країні.

Дослідники відзначають найбільш загальні причини нинішнього вибуху популізму в країнах західної ліберальної демократії. І соціально-економічні чинники: посилення нерівності, занепад традиційної промисловості, «виведеної» в країни з дешевою робочою силою, зростання міграції (що породили значну кількість невдоволених, які

стають основою електорату популістських політиків), на їхню думку, є не найвагомішими в актуалізації популізму. Сучасний етап кризи представницької демократії найбільш явно проявився в політичній сфері. Це, насамперед, вихолощення системи партійної політики з її традиційним поділом на правих і лівих. Дрейф соціалістів до центру, доповнений аналогічними процесами у правих лібералів створили ситуацію, що виборець залишився без вибору: мейнстримні партії стали схожими настільки, що їх майже неможливо розрізнити. Тому виник попит на політичну альтернативу, яка в останнє десятиліття оформилася в популістські партії й рухи (у США вона набрала форми бунтів усередині двох традиційних партій: у республіканців – рух Tea Party (Чайна вечірка) і згодом прорив Д. Трампа у президентській гонці, у демократів – кампанія Берні Сандерса під революційними лозунгами). Симпатії частини західних політиків і їх виборців до путінського Кремля свідчить про глибину кризи традиційної політики в цих країнах. Внутріполітичні проблеми накладаються на кризу Євросоюзу, яка має не тільки фінансово-економічні, а й політико-психологічні причини. Як з'ясувалося з часом, була перебільшена глибина інтеграційних процесів, насамперед в Європі, і зближуюча сила глобалізації й недооцінена сила та вкоріненість традиційного націоналізму. Громіздка конструкція ЄС, у якій наднаціональні структури присвоюють усе більше владних повноважень, має як і раніше недостатню демократичну легітимність. У результаті відбулося зростання популярності євроскептичних і націоналістичних сил в Європі [8].

У. Альтерматт, характеризуючи європейський популізм, звертає увагу на такі його основоположні чинники: з точки зору виникнення й функціонування в суспільстві популізм – це кризовий феномен модернізації; протестуючи проти сучасності, він використовує сучасні засоби; популізм є способом зв'язку політиків і партій з народом; він має точки дотику з націоналізмом і расизмом і тим самим з радикальним етнонаціоналізмом; популізм нагорі пов'язаний з президентською чи авторитарною формою правління; популізм на перший план висуває «народ», який конструється як певна єдність, зневажаючи тим самим політичною репрезентацією. Дослідник робить песимістичний висновок, що популізм в Європі «у союзі з расизмом, ксенофобією й націоналізмом є тим феноменом, який загрожує кореням і самій сутності демократичного і плюралістичного устрою держави і суспільства» [1, с. 257-258].

У сучасній Україні ситуація інша, ніж у країнах Центрально-Східної Європи. Тут, на думку вітчизняних дослідників, сформувався своєрідний «інституційний склероз», що постав внаслідок тривалого домінування в системі реального представництва інтересів розподільчих груп олігархічного типу і який не подолано і після Революції Гідності. До останнього часу збереглася загальна структура перерозподілу суспільних благ, сформована ще в кінці минулого століття. Відмінністю вітчизняного досвіду від інших варіантів, які проявилися в демократичних країнах, стало те, що групи, які забезпечували накопичення зазначених склеротичних симптомів, не

просто впливали на політиків та владу, а самі безпосередньо інтегрувалися в неї, забезпечуючи т. зв. «зрощування держави і бізнесу». Унаслідок такого злиття і держава, і великий бізнес позбувалися своєї функціональної автономності. Головним же його наслідком стала масштабна корупція, яка оцінюється як головна проблема модернізації і формування конкурентоздатності України. Іншим наслідком, міцно пов'язаним з перерозподільчим процесом загалом та неформальною інституціоналізацією домінування інтересів вузького конгломерату політико-економічних груп у перерозподілі ресурсів, стало розкручування маховика популізму, насамперед соціального, який культивує патерналістські настрої суспільства. В Україні наявна тривала інституційна криза, коли значна частина суспільних вимог залишається незадоволеною, коли «інституційна система втрачає здатність поглинати соціальні вимоги». Така ситуація відкривала все більші можливості для представників політичного класу вводити в публічний простір інтерпретації цих вимог та інтересів у боротьбі за електоральну прихильність та владу. При цьому можливостей їхньої реалізації не було не лише на рівні відсутності стимулів для політиків бути відповідальними за свої обіцянки, але й через стрімко скорочувану спроможність існуючих інститутів виконувати такі завдання. Таким чином розкручувався маховик українського популізму, різношерстого на рівні ідей та символів і однакового на рівні технологій [6, с. 71-72].

Революція Гідності не ослабила популізму, адже будь-яка революція несе гострий і значний елемент популізму, бо для повалення чинної влади потрібне ідеологічне обґрунтування. Популістська риторика обіцяє, що ось таким простим кроком можна вирішити складні проблеми в країні. Тому ще під час Майдану 2013-2014 рр. популізм, по суті, був легітимізований. Коли було скинуто авторитарне правління президента В. Януковича проблемою стало нерозуміння того, що це лише початок складного шляху реального вирішення проблем і досягнення, зрештою, виплеканої на Майдані мрії – побудови власної, заможної країни без злочинної, корумпованої олігархічно-кланової системи. Популізм політиків зі сцени Майдану став сьогодні реальною проблемою українського суспільства. Навіть сівши у владні крісла, вони не відмовилися від популістської риторики, заговорюючи нею небажання чи неспроможність проводити реальні реформи в інтересах усього суспільства та сильної Української держави. Безпосередніми наслідками цього популізму є дві тенденції у суспільстві – розчарування й апатія, зневіра в майбутньому України у значній частині українців (навіть тих, хто активно підтримував Майдан) і поряд з цим радикалізація (наростання злості, що дуже небезпечно – її важко стримати, вона може стати психологічним підґрунтям екстремізму) суспільної свідомості.

Нині багато представників політичної еліти на перший план у своїй діяльності ставлять боротьбу за популярність, застосовуючи популістську риторичку й практику, цим самим переносючи на периферію політичних дискурсів завдання відображення й артикуляції інтересів громадян. Популізм політичної еліти призводить до утворення

певного симулякра демократії, а реалізація справжнього народовладдя є досить проблематичним. Місцеві й столичні «майдани» в Україні можна також розглядати як відповідь суспільства на популізм політиків, недовіра політичних інститутів, як прагнення втілити дійсне народовладдя. Проте, як свідчить практика, це не знімає проблеми пошуку шляхів мінімізації наслідків і засобів та напрямків подолання популізму.

Популізм є одним із аспектів сучасної демократії, відповіддю суспільної свідомості на суверенності представницької форми правління як втілення народовладдя. Складається ситуація, що в умовах представницької демократії неможливо виокремити осіб, які приймають рішення, здійснюють реальну владу і, відповідно, у разі необхідності притягнути їх до відповідальності. Популізм виникає й поширюється, бо через непрозорий характер сучасної демократії зростає безсилля у спробах вплинути на правлячу еліту у випадку її нечутливості до потреб суспільства чи корупції. Там, де немає чи не реалізовується прозорість прийняття рішень, їх обговорення з громадськістю, коли вони приймаються в процесі слабо формалізованих відносин різних органів і рівнів влади, політичних партій, груп інтересів, експертів важко говорити про відповідальність перед виборцями, а, отже й зберегти виборця. У цьому полягає одна з головних проблем сучасної демократії, яку намагаються розв'язати з різним успіхом різними методами.

Проявом інституційної слабкості сучасної демократії є зростання рівня корупції. За висновками міжнародної організації Transparency International (TI), оприлюдненими 25 січня 2017 року, корупція розростається в багатьох країнах світу, створюючи сприятливий ґрунт для популізму. У доповіді наголошується, що «люди розчаровані пустими обіцянками політиків боротися з корупцією, тому починають підтримувати популістів, які обіцяють боротьбу з системою». Голова TI Хосе Угас підкреслив, що «замість того, щоб боротися з цим такі лідери створюють ще корумпованішу систему влади» і ситуація лише погіршується. Для успішної боротьби з корупцією, зазначається в доповіді, необхідні свобода думок, прозорість та сильні демократичні інститути [11].

У кризовій ситуації, пов'язаній з дефіцитом демократичної підзвітності, недовіра до правлячої еліти може перетворитися в культурний лейтмотив повноцінного політичного популізму. Суттєвою характеристикою такого руху є його спрямованість проти істеблішменту, що виражається у відмові від статус-кво, правил гри, які досі вважалися безсумнівними, у використанні методів та ідей, які, до цього були виключені з публічної сфери. Популізм, будучи реакцією на надмірну складність сучасної демократії, прагне спростити розуміння як політики, так і вирішення її проблем. Властивою особливістю популізму є дихотомія суджень: корумповані, відчужені від простої людини еліти; табір патріотів, що бореться проти продажних еліт. Популізм, при цьому, використовує емоційний і часто агресивний характер політичної комунікації, спрямованої на негативне сприйняття владної еліти. Відтінки популізму – ідеологічні, ціннісні тощо визначаються

його реакцією на суспільно-політичну ситуацію, що склалася на поточний момент, запозичуючи при цьому ідеї з правих і лівих ідеологій.

Популізм, насправді, можна вважати ще й культурним рухом, який прагне відмовитися від системи, де політика є інструментом, втіленням заходів по встановленню незрозумілих ритуалів, складних процедур, закон не гарантує справедливості, виконання обіцянок. Популістам не так просто бути звичайними політиками чи вести бізнес, адже тоді вони втрачуть довіру тих, для кого політика є світом, проти якого вони протестують. Тому популістські партії й рухи, розуміючи це, пропонують та розвивають міф про катастрофічність реальної ситуації, яка, відповідно, вимагає постійної мобілізації. Така риторика не може постійно експлуатувати лише політичну тематику. І популісти переводять конфлікт в область моралі: йдеться вже не про політичні питання – податки, перерозподіл, економічну політику, а про моральність – патріотизм і зрадництво, чесність і лицемірство, добро і зло, релігійні символи й переконання. Якщо брати лише такий контекст, то вибори втрачають політичний сенс, тому що змагання відбувається не між альтернативними програмами державної політики, а між здатністю і вмінням маніпулювати емоціями виборців.

Кеннет Р., виконавчий директор «Г'юман Райтс Вотч» (англ. Human Rights Watch) – міжнародної, неурядової, неприбуткової організації, яка займається захистом прав людини, найбільшу небезпеку сучасного популізму вбачає в загрози прав людини. Своє міркування він виклав у доповіді «Популізм проти прав людини: глобальне протистояння». Права людини існують, щоб захищати людей від свавілля й байдужості влади. Вони встановлюють межу, за яку державі не можна заходити та нормативні установки, якими держава повинна керуватися. Сьогодні нове покоління популістів перекинуло цю парадигму. Претендуючи на виразників «волі народу», вони починають ставитися до прав і свобод як до прикрої перешкоди на шляху реалізації їх бачення волі більшості. Вони сприймають права людини як щось непотрібне, що лише заважає їм захищати країну від загроз і нападів – так як вони це розуміють. Замість того, щоб прийняти концепцію прав людини для всіх, вони апелюють до декларованих інтересів більшості, тим самим запрошуючи аудиторію піддатися спокусі небезпечної переконання в тому, що їй – цій аудиторії – усі ці права й свободи не знадобляться для захисту від довгої руки держави, яка претендує на турботу про всезагальне благо. Привабливість такого популізму стає сильнішою в умовах наростаючого в суспільстві невдоволення існуючою ситуацією, коли зростає нерівність, теракти сіють тривогу і страх, незвична етнічна/расова, релігійна багатоманітність суспільства викликають дискомфорт та посилюється відчуття, що уряди й еліти в цілому не хвилюють проблеми суспільства. Це глухе невдоволення виносить на поверхню і навіть приводить до влади політиків, які права людини подають як придумані виключно для захисту підозрюваних терористів і мігрантів за рахунок безпеки, економічного благополуччя і культурного комфорту міфічної більшості. Винними призначаються біженці, іммігрантські об-

щини й меншини. Про правду в таких ситуаціях не йдеться, спекулюються специфічні теми самотності, ксено- й ісламофобії, расизм. З подачі популістів усе більше людей починає думати, що права людини – це для тих, «хто приїхав», а не для них самих, тому з ними не жаль розлучитися. Це тим легше сприймається у ситуації, коли люди вже добровільно погодилися на обмеження своїх прав, зокрема права на свободу пересування, таємницю приватного життя тощо у зв'язку з уведенням державними структурами заходів запобігання тероризму (хоч їх ефективність достатньо сумнівна). Популісти підхоплюють ці настрої й говорять, що якщо більшість хоче обмежити права біженців, мігрантів чи меншин, то вона має право це зробити. Але небезпечно вважати права людини привілеєм, нехай навіть більшості, – це значить підточувати фундамент тих прав, які рано чи пізно неминуче потрібні будуть і тій самій більшості, в інтересах якої ці права зневажаються сьогодні. Небезпека в тому, що як тільки популісти заводять мову про те, що права людини не вписуються в їх розуміння волі народу, стає лише питанням часу початок переслідування іншодумців. Ризики зростають тоді, коли популісти посилюють нападки на незалежний суд, який відстоює верховенство закону – тобто захищає ті межі, які права людини встановлюють для держави. Саме ці установки на нестримну мажоритарність і нападки на механізми стримувань і протигаг виконавчої влади є сьогодні найбільшою небезпекою для майбутнього західної демократії. Нинішній глобальний виклик правам людини вимагає енергійного утвердження й захисту базових цінностей, на яких ґрунтуються права й свободи. У любому суспільстві культура поваги прав людини потребує постійної підтримки, щоб сьогоденні страхи не змили людську мудрість, на якій побудована демократія [5].

Британський соціолог З. Бауман аналізує кризу сучасного світоустрою у тому числі й через призму соціальної психології, моралі, культури. Сучасне суспільство він визначає як індивідуалізоване, яке відзначається посиленням ролі неконтрольованих людиною сил і тенденцій, наростанням невпевненості й невизначеності, пригніченістю тих проявів людського духу, які в минулому надихали людей на соціальні перетворення. Учений відмічає наростання відчуття страху, яке помітне повсюди в межах високорозвинутої, модернізованої й забезпеченої частини планети, і яке через його новизну та безпрецедентність особливо нервує й пригнічує. Це сукупний досвід невпевненості людини в її становищі, в правах і доступності засобів для існування, невизначеності відносно наступності й майбутньої стабільності, відсутність безпеки для фізичного тіла людини, його особистості та їх продовження – майна, соціального оточення, спільноти [3, с. 194].

Співіснування свободи й безпеки, що сприймалося як безумовне досягнення демократії ще два десятиліття тому, сьогоднішніми реаліями ставиться під сумнів. У таких умовах, зазначає З. Бауман, виникає прагнення людини відмовитися від досягнень перспективних цілей заради одержання негайних результатів, що в результаті приводить до дезінтеграції як соціального,

так і індивідуального життя. Тому, в загальному підсумку, суспільство ХХІ ст. характеризується, з одного боку, стрімким ускладненням економічних процесів, а з другого – усе більш вираженою фрагментованістю людського існування. Він відмічає, що сьогодні за всієї «індивідуалізованості» соціуму перемагають у ньому саме тенденції до самодостатності господарських процесів, у той час як соціальне начало стає все менш значимим. У цьому вчений вбачає основну причину того, що сучасне суспільство просочується антигуманізмом, а сучасна людина стає все більш дезорієнтованою, обмеженою й безпомічною [3, с. 13].

Прояви популізму (такі як Д. Трамп) є типовим феноменом пори швидких і приголомшливих змін. Одним із парадоксів людських цінностей є те, що більшість із людей одночасно проявляє нетерпеливість в очікуванні змін і сильне консервативне упередження на користь вже відомого. Зміни можуть бути добрими, але завжди є небезпечними. Світ зараз схожий на місце, яке є ще небезпечнішим, ніж раніше. Кожна нова звістка про новий крок уперед демонструє нам зростаючу нагальну потребу в прискоренні змін, породжуючи тривогу за майбутнє, страх, розгубленість і невдоволення. Коли люди відчувають загрозу змін, вони намагаються посилити свій захист. Коли виборці не розуміють, що з ними відбувається, вони починають панікувати. У якості протидії щораз сильнішому відчуттю відсутності безпеки виборці стають жертвою галасливих людей та їхніх примітивних рішень. Оманливо прості рішення, що їх лукаво видають за незаперечні, приваблюють зворохоблених страхом змін виборців. Здається, що люди охоче вибирають неналежащу програму демагога. Ці страхи посилюються економікою, яка небезпечно розхитується

через усі ці погано розв'язані кризи, сприяючи появі психологічного дисбалансу в цілому світі, до якого додаються неврози і психози сучасного життя. Під поверхнею політичних та економічних змін прозирає страх перед нестабільністю найцінніших основ ідентичності: того, що можна назвати підвалинами традиції, яка дає тим, хто її представляє, відчуття власного і визначеного місця у світі. Культурні зміни, коли вони відбуваються швидко і в багатьох місцях одночасно, відозначають відчуття тожсамості людей [7].

Висновки і пропозиції. Таким чином, популізм паразитує на особливому стані й змісті масової свідомості, її насиченості міфами, утопіями, стереотипами, які урівноважують психологічну тривожність, невпевненість у майбутньому, втому від намагання зрозуміти й пояснити оточуючу дійсність, яка стрімко змінюється. Саме в абсолютизації, фетишизації масових потреб при ігноруванні реальних можливостей їх задоволення полягає фундаментальна слабкість популізму. Історично, майже кожен етап суспільних трансформацій починається на хвилі популізму, звичайно, різного спрямування й різної сили. З часом він поступово виявляє утопічність своїх ідеалів, що, у свою чергу, породжує дискомфорт, інверсію, новий популізм, здебільшого з діаметрально протилежними цінностями. Для зменшення загроз від такого стану суспільства правлячим політикам треба відкрито і чесно спілкуватися з народом, який прагне бути учасником політичного процесу, вимагає прозорості здійснення політичного управління. Поряд з цим необхідно проводити заходи для формування нової, функціональної та ефективно інституційної системи, що, у свою чергу, зменшить простір для розповсюдження популізму.

Список літератури:

1. Альтерматт У. Етнонаціоналізм в Європе / Урс Альтерматт; [Пер. с нем. С. В. Базарновой]; [Рос. гос. гуманитар. ин-т]. – М.: Изд. центр РГГУ, 2000. – 366 с.
2. Баранов Н. А. Возрождение популизма: Европейский опыт и российские практики / Н. А. Баранов // Вестник СПбГУ. – Сер. 6. – 2015. – Вып. 3. – С. 25-36.
3. Бауман З. Индивидуализированное общество / Зигмунт Бауман / Пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева. – М.: Логос, 2005. – 390 с.
4. Дейвикс К. Популизм [Электронный ресурс] / К. Дейвикс // Гефтер. – Режим доступа: <http://gefter.ru/archive/author/deiwiks>
5. Кеннет Р. Популизм против прав человека: глобальное противостояние / [Электронный ресурс]. – Рот Кеннет. – Режим доступа: <https://www.hrw.org/ru/world-report/country-chapters/298821>
6. Лісничук О. В. Популізм в Україні: теоретичні засади і проблеми вивчення феномену / О. В. Лісничук // Наукові записки. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. – Вип. 4(78). – С. 63-73.
7. Феліпе Фернандес-Арместо. Що стоїть за «феноменом Трампа» / [Електронний ресурс] / Фернандес-Арместо Феліпе. – Режим доступа: <http://zbruc.eu/node/50997>
8. Шимов Я. Бессилие сильных. Политика без меритократии: что происходит с элитами и без них [Электронный ресурс]. – Я. Шимов. – Режим доступа: <http://gefter.ru/archive/19865>
9. Ionescu Ghita. Introduction. In Populism – Its Meanings and National Characteristics / Ghita Ionescu, Gellner Ernest. – London: Weidenfeld and Nicolson. – 1969. – 263 p.
10. Panizza Francisco. Introduction. Populism and the Mirror of Democracy / Francisco Panizza // Populism and the Mirror of Democracy ditedb F. Panizza. – London, New York: Verso. – 2005. – P. 1-31.
11. Transparency International: коррупция стимулирует популизм: <http://ru.delfi.lt/abroad/global/>

Прядко Т.П.

Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет
имени Григория Сковороды

АКТУАЛИЗАЦИЯ ПОПУЛИЗМА КАК ОДНОПРОЯВЛЕНИЙ РОСТА ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ТРЕВОЖНОСТИ ОБЩЕСТВА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Аннотация

В статье рассматривается один из самых распространенных феноменов общественно-политической жизни – популизм как неотъемлемый атрибут представительской демократии. Выясняются основные теоретические подходы к раскрытию сущности политической практики популизма. Раскрываются факторы актуализации популизма на современном этапе как в странах стабильной демократии, так и в тех, что находятся на этапе демократического транзита. Отмечается, что распространение популизма сегодня, среди прочих причин, вызванное также состоянием массового сознания, характерным для которой стали растерянность, неуверенность в условиях глобализационных вызовов. Осложнения общественно-политической жизни усиливает состояние психологической тревоги. Люди, стремясь найти внутренний комфорт, желают получить понятное объяснение ситуации и рецепты быстрого и легкого решения сложных проблем, которые им и предлагают политики-популисты.

Ключевые слова: популизм, представительская демократия, общество, массовое сознание, правый популизм, социальный популизм.

Pryadko T.P.

Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical University
named after Hryhorii Skovoroda

THE ACTUALIZATION OF THE POPULISM AS ONE OF THE MANIFESTATIONS OF THE SOCIETY'S PSYCHOLOGICAL ALERT GROWTH IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION

Summary

The article considers one of the most widespread phenomena of social and political life – populism as an integral attribute of representative democracy. The main theoretical approaches to revealing the essence of the political practice of populism are elucidated. The factors of actualization of populism at the present stage are revealed both in the countries of stable democracy and those that are at the stage of democratic transit. It is noted that the spread of populism today among other reasons is also caused by the state of mass consciousness characteristic of which have become confusion, uncertainty in the face of globalization challenges. Complications of social and political life enhances the state of psychological anxiety. People seeking to find inner comfort want to get a clear explanation of the situation and recipes for a quick and easy solution to the complex problems that populist politicians offer them.

Keywords: populism, representative democracy, society, mass consciousness, right populism, social populism.